

**ГРАДЕЦЬКА Наталія Миколаївна,**  
кандидат юридичних наук, доцент  
Київський інститут Національної гвардії  
України

## **ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

В ХХ ст. розпочалася наукова розробка концепції геноциду. Її основоположником став польський кримінолог Рафаель Лемкін. На П'ятій конференції з уніфікації міжнародного кримінального права 1933 р. в Мадриді вчений запропонував проголосити дії, спрямовані на знищення чи зруйнування расових, релігійних чи соціальних груп, варварським злочином за міжнародним правом – *delicta juris gentium*. Термін “геноцид” Лемкін вперше запропонував у 1944 р., утворивши його шляхом поєднання грецького слова “genos” (плем'я, раса, нація) і латинського “cide” (вбивати) [1, с. 83–86].

Обвинувальний висновок Нюрнберзького трибуналу став першим юридичним документом, в якому вживався термін геноцид. Після Нюрнберзького процесу почали робитися перші кроки для юридичного закріплення складу злочину геноциду. З цією метою 11 грудня 1946 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 96 (I), яка визнала геноцид міжнародним злочином і запропонувала підготувати договір, спрямований на боротьбу з ним [2, с. 225–229].

Покарання за злочин геноциду є питанням міжнародного значення. Тому Генеральна Асамблея стверджує, що геноцид, з точки зору міжнародного права, є злочином, який засуджується цивілізованим світом і за вчинення якого винні і співучасники підлягають покаранню незалежно від того чи є вони приватними особами, державними посадовими особами чи державними діячами і незалежно від того, вчинюється він з релігійних, расових, політичних чи будь-яких інших мотивів; пропонує державам-членам внести необхідні законодавчі зміни з метою попередження цього злочину і покарання за його вчинення; рекомендує організувати між державами міжнародне співробітництво для проведення заходів з метою попередження злочину геноциду та для прискорення покарання за його вчинення. З цією метою в структурі ООН був створений Комітет для розробки міжнародної конвенції по боротьбі з геноцидом яким було підготовлено два проекти [3, с. 112–120].

Перший проект конвенції був підготовлений в травні 1947 р. У проекті 1947 р. геноцидом названо діяння, спрямовані проти будь-якої національної, мовної, релігійної або політичної групи людей з метою її знищення цілком або частково, або запобігання її збереженню і розвитку. Такі діяння передбачають: фізичний геноцид – спричинення смерті членам групи або шкоди їх здоров'ю; біологічний геноцид – обмежування народжуваності; культурний геноцид – знищення характерних особливостей групи. Крім того, в проекті 1947 р. була встановлена відповідальність за особливе правопорушення у вигляді публічної пропаганди систематичного характеру, що розпалює ворожнечу і має на меті

вчинення геноциду, або у вигляді ствердження, що геноцид є необхідним, законним або допустимим діянням.

5 квітня 1948 р. був прийнятий новий, більш послідовний проект (далі – проект 1948 р.). Проект 1948 р. передбачав відповідальність за фізичний, біологічний і культурний геноцид, але, на відміну від проекту 1947 р., культурний геноцид виділений в окремий склад злочину.

Багато положень даного проекту знайшли своє відображення в Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р.

Таким чином 9 грудня 1948 р., на 3-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН, була прийнята і відкрита для підписання Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього, яка стала основним міжнародним документом, що регулює питання кримінальної відповідальності за цей злочин. Будучи прийнятою за день раніше Загальної декларації з прав людини, дана угода стала першою універсальною угодою в галузі міжнародного кримінального права і в сфері міжнародно-правового захисту прав людини.

Стаття I Конвенції 1948 р. передбачає, що геноцид є злочином, що порушує норми міжнародного права, і який договірні сторони зобов'язуються запобігати і карати, незалежно від того, вчинюється він у мирний, чи військовий час.

Найважливіші положення Конвенції 1948 р зосереджені в статті II, яка визначає геноцид як дії, вчинені з метою знищити, цілком чи частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне її знищення; d) міри, розраховані на запобігання дітонародження в такій групі; e) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу [1, с. 83–86].

Але разом з цим визначення геноциду видається дещо обмеженим. Так, адже ще до прийняття Конвенції 1948 р. та під час її розробки до кола потерпілих від геноциду пропонували включити політичні (резолюція ГА ООН від 11 грудня 1946 р., другий проект Конвенції 1948 р.), мовні (перший проект Конвенції 1948 р., підготовлений в 1947 р.) та інші групи (резолюція ГА ООН від 11 грудня 1946 р.), але цього не відбулося. Це можна пояснити тим, що прийняття Конвенції 1948 р. відбувалось в умовах гострих суперечок між державами-членами ООН, кожна з яких прагнула зробити визначення геноциду більш вигідним для себе. Тому представники деяких груп, зокрема політичних, не увійшли до визначення геноциду. Як зазначив директор Міжнародного дослідницького інституту Холокосту Іегуда Байер: “Конвенція ООН є абсолютно довільним документом, який виник в результаті гострих суперечок між делегатами держав-членів ООН. Чітке визначення геноциду фактично відсутнє...” [3, с. 112–120].

Саме тому сьогодні визначення геноциду є предметом гострих суперечок і дискусій, оскільки багато науковців не погоджуються з його змістом.

Проте, принципи, які лежать в основі Конвенції 1948 р. були визнані обов'язковими для всіх держав навіть за відсутності договірних зобов'язань. Крім того, геноцид був визнаний таким злочином, що порушує основоположні

принципи міжнародного права *jus cogens* (суверенна рівність, політична незалежність, територіальна цілісність держав, самовизначення народів та ін) [2, с. 225–229].

Однак незважаючи на наявність Конвенції 1948 р., з моменту її прийняття неодноразово були вчинені злочини, які підпадають під ознаки геноциду.

**Список використаних джерел:**

1. Строкова І. І. Геноцид: історія виникнення поняття та його зміст. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 2. С. 83–86.
2. Маєвська А. А. Злочин геноциду і відповідальність за нього: міжнародно-правові норми і національне законодавство. *Проблеми законності. Республіканський міжвідомчий науковий збірник*. 2000. Вип. 44. С. 225–229.
3. Строкова І. І. Правова основа міжнародного переслідування геноциду. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2007. № 1. С. 112–120.